

УДК 811.161.3

**КРЫЛАТЫЯ ВЫРАЗЫ З БІБЛІ Ў БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
(ЛЕКСИКАГРАФІЧНЫ АСПЕКТ)**

Яўген Іваноў

*Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
Mogilev State A. Kuleshov University
вул. Касманаўтаў, 1, Магілёў, 212022, Рэспубліка Беларусь
ivanov-msu@mail.ru*

Іванов С. Крылаті выразы з Бібліі в білоруській мові (лексикографічний аспект)

У статті визначено принципи системного й комплексного лінгвістичного опису крылатих виразів з Біблії, уживаних у сучасній білоруській літературній мові, у спеціальному нормативному довіднику (тлумачному словнику з етимологічним коментарем й еквівалентами в російській мові). Розроблено зразок словникової статті, що містить зони кодифікації форми крылатого вислову, його стилістичної й еспресивної характеристики, етимологічного аналізу, біблійного контексту, лінгвістичного та лінгвокультурного коментаря, пояснення значення і ситуації застосування, ілюстрації використання, еквівалента в російській мові.

Ключові слова: Біблія, білоруська мова, крылате слово, словник, норма літературна, етимологія, зіставлення, еквівалент, російська мова.

Иванов Е. Крылатые выражения из Библии в белорусском языке (лексикографический аспект)

В статье определены принципы системного и комплексного лингвистического описания крылатых выражений из Библии, которые употребляются в современном белорусском литературном языке, в специальном нормативном справочнике (толковом словаре с историко-этимологическими комментариями и эквивалентами в русском языке). Разработан образец словарной статьи, содержащий зоны кодификации формы крылатого выражения, его стилистической и экспрессивной характеристики, этимологического анализа, библейского контекста, лингвистического и лингвокультурного комментария, объяснения значения и ситуации применения, иллюстрации использования в речи, эквивалента в русском языке.

Ключевые слова: Библия, белорусский язык, крылатое слово, словарь, норма литературная, этимология, сопоставление, эквивалент, русский язык.

Ivanov E. Winged Words from the Bible in the Modern Belarusian (lexicographic aspect)

The research material is biblical expressions, which function as winged in the Modern Belarusian. The subject of research is the lexicographical description of biblical winged words (expressions). The purpose of research is to determine the principles and create a pattern of systemic and comprehensive linguistic description of winged words, which are derived from the Bible and are used in the Modern Belarusian. This description will be in a special, normative (explanatory) dictionary with historical and etymological commentary and equivalents in Modern Russian.

The research methodology is (1) a linguistic method of structural-semantic modeling of winged units (expressions) in synchronous and diachronic aspects in a wide factual material, as a result of a complex descriptive and comparative analysis of facts of different languages, and (2) methods of fixation, systematization and lexicographical description of winged units according to the principle of completeness of the phraseological dictionary. The study found that in the Modern Belarusian is actively used at least 600 winged words (expressions), which are derived from the Bible. Such expressions must systematically and comprehensively be described separately in a special linguistic dictionary “Winged words in the Modern Belarusian: from Bible”. A dictionary should be qualified as a linguistic normative type (explanatory) of a dictionary with historical, etymological and comparative components.

Biblical winged words (expressions) should be codified in the dictionary according to various parameters of the literary norm (standard form, meaning, stylistic characteristic, use in speech, biblical origin, the ratio of content and form to the biblical original). Each winged word (expression) should be described separately in the dictionary: (1) the basic form and all variant and optional forms, (2) stylistic, functional and (if necessary) expressive and evaluative features, (3) historical and etymological commentary, (4) biblical context, (5) linguistic and cultural commentary, (6) explanation of the meaning and (if necessary) situations of use, (7) examples of use in speech (mass media, journalism, literary works), (8) equivalents in Modern Russian. The principles and parameters of the lexicographic description of biblical expressions that are used as winged in the Modern Belarusian will be used to create the dictionary “Winged words in the Modern Belarusian: from Bible”.

Key words: Bible, Modern Belarusian, expression, a winged word, dictionary, literary norm, etymology, comparison, equivalent, Modern Russian.

Пастаноўка праблемы і яе сувязь з важнымі навуковымі задачамі. Даволі значную частку фразеалагічнага фонду сучаснай беларускай літаратурнай мовы складаюць крылатыя словы – шырока распаўсюджаныя ў маўленні разнастайныя па зместу і лексічна-граматычнай арганізацыі ўстойлівыя выразы і афарызмы, якія характарызуюцца наяўнасцю аўтара ці пэўнай тэкставай крыніцы паходжання. Найбольш прадуктыўнымі крыніцамі крылатых слоў лічацца

літаратурныя творы, аднак не менш значнымі крыніцамі крылатых слоў з'яўляюцца фальклорныя творы [Ivanou / Іваноў 2005], а таксама канфесіянальныя тэксты, у тым ліку кананічныя [Mokienko / Мокиенко 2007].

Крылатыя выразы метаэгодна адрозніваць ад крылатых афарызмаў, якія з'яўляюцца закончанымі выказваннямі абагульнена-ўніверсальнага зместу і не ўваходзяць у склад фразеалагічнай падсістэмы мовы [Ivanou / Іваноў 2017; Ivanov / Иванов 2018], хоць і складаюць заўважную частку крылатых адзінак [Ivanou / Іваноў 2017]. Крылатыя выразы адрозніваюцца ад іншых фразеалагічных адзінак спецыфічнымі моўнымі ўласцівасцямі і патрабуюць спецыяльнага вывучэння і асобнага лексікаграфічнага апісання.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове ўжываецца значная колькасць крылатых выказаў, якія паходзяць з Бібліі [Lepeshau / Лепешаў 2004]. Такія крылатыя выразы метаэгодна апісваць асобна ў спецыяльных лінгвістычных даведніках біблеізмаў, у тым ліку на шырокім моўным фоне [Balakova / Балакова 2015; Balakova / Балакова 2016; Ivanov / Иванов, Mokienko / Мокиенко 2017]. Адным з такіх даведнікаў павінен стаць слоўнік “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц”, распрацоўка прыняпаў укладання якога з'яўляецца адной з актуальных задач беларускага мовазнаўства. Стварэнне слоўніка біблейскіх крылатых выказаў беларускай мовы дазволіць ліквідаваць адпаведную лакуну ў беларускай і славянскай фразеаграфіі.

Аналіз апошніх даследаванняў і публікацый. Крылатыя выразы, якія ўжываюцца ў беларускай мове, на сённяшні дзень недастаткова апрацаваны з лексікаграфічнага пункту погляду. Так, крылатыя выразы з уласна беларускіх літаратурных крыніц часткова адлюстраваны ў вядомым зборніку “Крылатыя словы і афарызмы” Ф. Янкоўскага [Jankouski / Янкоўскі 1960]. Крылатыя выразы з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII да н.э. – XX стст. часткова прадстаўлены ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове” пад рэдакцыя Я. Іванова [Krylatyja / Крылатыя 2004]. Беларускія крылатыя выразы з біблейскіх крыніц часткова

адлюстраваны ў полілінгвальным слоўніку крылатых выразаў і афарызмаў у англійскай, беларускай, нямецкай, рускай, славацкай і ўкраінскай мовах “Лепта біблейскай мудрості” [Lepta / Лепта 2014]. Акрамя гэтага крылатыя выразы (у тым ліку з біблейскіх крыніц) часткова прадстаўлены ў фразеалагічных слоўніках беларускай мовы [Lepeshau / Лепешаў 2004; Lepeshau / Лепешаў 2008].

Мэта даследавання – вызначыць прынцыпы і стварыць узор сістэмнага і комплекснага лінгвістычнага апісання ўстойлівых выразаў, якія паходзяць з Бібліі і ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, у спецыяльным лінгвістычным даведніку нарматыўнага тыпу (тлумачальным слоўніку з гістарычна-этымалагічнымі каментарыямі і адпаведнікамі ў рускай мове).

Метадалагічная аснова даследавання складаецца (1) з лінгвістычнага метаду структурна-семантычнага мадэлявання крылатых слоў у сінхранічным і дыяхранічным аспектах на шырокім фактычным моўным матэрыяле, атрыманым у выніку комплекснага дэскрыптыўнага і супастаўльнага аналізу фактаў розных моў (распрацаванага Д. Балакавай, Х. Вальтэрам, В. Макіенкам), а таксама (2) з metodyкі фіксацыі, сістэматызацыі і слоўнікавага апісання крылатых слоў паводле прынцыпа лексікаграфічнай паўнаты ў фразеалогіі (сфармуляванага Б. Ларыным і дапоўненага В. Макіенкам і інш.) [Walter, Mokienko 2009; Walter 2010; Lepta / Лепта 2012; Walter, Fojtů 2012; Balakova / Балакова 2013; Die slawische 2013; Iz biblejskoj / Из біблейскай 2015]. Метадалагічная аснова даследавання папярэдне паспяхова апрабавана аўтарам на матэрыяле крылатых слоў беларускай мовы пры ўкладанні іх лінгвістычных слоўнікаў [Krylatyja / Крылатыя 2004; Ivanou / Іваноў 2011], а таксама лексікаграфічным апісанні біблейскіх выразаў беларускай мовы ў супастаўленні з германскімі мовамі (англійскай, нямецкай) і славянскімі мовамі (рускай, славацкай, украінскай) [Lepta / Лепта 2014].

Выклад асноўнага матэрыялу даследавання. У выніку фронтальнага аналізу мовы сродкаў масавай інфармацыі, публіцыстычных тэкстаў, твораў мастацкай літаратуры

ў сучаснай беларускай мове зафіксавана ўжыванне каля 600 устойлівых выразаў, паходжанне якіх звязана з біблейскімі крыніцамі. Пераважная частка вызначаных устойлівых выразаў характарызуецца рэгулярным ужываннем і высокай ступенню прадуктыўнасці пры спараджэнні рознага кшталту вытворных ад іх адзінак (устойлівых афарызмаў, рэмінісцэнцый, алюзій і інш.). Такія ўстойлівыя выразы складаюць актыўную частку фонду крылатых бібліэзмаў, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове і могуць быць уключаны ў нарматыўны (тлумачальны) даведнік.

Слоўнікавы артыкул ў тлумачальным слоўніку “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц” павінен складацца з загаловачнай адзінкі, стылістычнай паметы, гістарычна-этымалагічнай даведкі, біблейскага кантэксту, лінгвістычных ці лінгвакультуралагічных каментарыяў, тлумачэння значэння (пры неабходнасці сітуацыі ўжывання ў маўленні), ілюстрацыйнага матэрыялу, адпаведнікаў у рускай мове.

Крылаты выраз як **загаловачная адзінка** даецца ў сваёй найбольш ужывальнай форме з адзначэннем усіх варыянтных і факультатыўных кампанентаў. Напр.: *адвейваць / адвець (вець, адсейваць / адсець) зерне ад паловы (ад мякіны); валасы становяцца (падымаюцца, устаюць) / сталі (падняліся, усталі) дыбам (дыба, дуба, дубка) у к а г о; закопваць / закапаць [свой] талент [у зямлю]; [нібы (як)] заслона спала (упала) з вачэй у к а г о, ч ы і х; расплюшчваць / расплюшчыць вочы к а м у [н а к а г о, на ш т о]; уносіць / унесці [сваю] лепту ў ш т о; цягнуць / зацягнуць (лавіць / злавіць, улоўліваць) у сетку (у нерат) к а г о, ш т о і да т. п.*

Стылістычная памета характарызуе крылаты выраз паводле яго стылістычнай прыналежнасці, а таксама (пры неабходнасці) экспрэсіўна-ацэначнай афарбоўкі. Напр.: *блудная (заблудная, аблудная) авечка (неадабр.); валаамава асліца (кніжн.); валаамаў асёл (разм., іран.); кульгаць на абедзве нагі (разм., неадабр.); манна нябесная (іран.); пасыпаць / пасыпаць [сваю] галаву попелам (кніжн.); прытча ва языцах [б ы ц ь, с т а ц ь і пад.] (кніжн., жарт.-іран.); служыць мамоне (устар., кніжн.,*

неадабр.); [*yse*] ад мала (ад малага) да вяліка (да вялікага) (устар., кніжн.) і да т. п.

Гістарычна-этымалагічная даведка складаецца з апісання, адкуль паходзіць крылаты выраз, а таксама цытаты з біблейскай крыніцы, дзе ўжываецца яго прататып. Такая даведка мае найбольшую важнасць у выпадках, калі крылаты выраз не з'яўляецца цытатай з Бібліі, а ўтварыўся ад пэўнага выразу, які ўжываецца ў Бібліі, або склаўся на аснове зместу яе пэўнага фрагмента, а таксама ў тых выпадках, калі біблейскі прататып крылатага выразу мае шмат варыянтаў у розных біблейскіх тэкстах. Напр.: *цяжкі крыж* (кніжн.) склаўся пад уплывам евангельскага выразу *несці [свой] крыж* на аснове зместу шэрага фрагментаў з Новага завету: *А да ўсіх прамовіў: калі хто хоча ісьці за Мною, адрачыся ад сябе і возьмі крыж свой і ідзі за Мною* (Лк 9, 23); *Таму і мы, маючы вакол сябе такую хмару сьведкаў, скінем зь сябе ўсякі цяжар і грэх, які аблытвае нас, і цярпліва будзем праходзіць праз поле змаганьня, якое ляжыць перад намі, глядзячы на Пачынальніка і Спраўцу веры, Ісуса, Які, дзеля радасьці, што была перад Ім, прыняў крыж, пагардзіўшы ганьбаю, і сеў праваруч трона Божага* (Габр 12,1-2) і г. д.

Біблейскі кантэкст указвае на змест і форму прататыпа крылатага выразу і набывае асаблівую значнасць у выпадках, калі форма крылатага выразу і яго біблейскага прататыпа не супадаюць, а таксама ў тых выпадках, калі веданне кантэксту біблейскай першакрыніцы патрэбна для разумення сэнсу адпаведнай крылатай адзінкі. Напр.: *несці [свой] крыж*, які мае пераноснае значэнне 'цярпліва пераносіць пакуты, нягоды, пакорліва мірыцца са сваім сумным і цяжкім жыццём', неаднаразова ўжываецца ў Новым заавеце як пераносным, так і ў прамым значэнні, якое дэтэрмінуе пераноснае: *І хто не нясе крыжа свайго і ня ідзе за Мною, ня можа быць Маім вучнем* (Лк 14, 27); *І, нясучы крыж Свой, Ён выйшаў на месца, называнае Лобным, па-Габрэйску Галгофа* (Ян 19, 17) і г. д.

Лінгвістычныя і лінгвакультуралагічныя каментары даюцца ў выпадках, калі яны патрэбны. Так, лінгвістычнага каментарыя патрабуюць выпадкі, калі адначасова з крылатым

выразам у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм (утвораны ад крылатага выразу або як яго вытворная аснова), паходжанне якога незалежна ад крылатага выразу суадносіцца носьбітамі беларускай мовы з Бібліяй. Напр.: *манна нябесная* (іран.) – разам з крылатым выраз у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм *Манна нябесная з неба не зваліцца* (разм.); *у чужым воку [i] пылінку бачыць, а ў сваім [i] бярвяна не заўважае х т о* – разам з крылатым выраз у беларускай мове ўжываецца крылаты афарызм *Бачым сучок у воку брата свайго, а бярвяна ў сваім не заўважаем* або *У чужым воку саломку (саломінку) бачым, а ў сваім [i] бярвяна не заўважаем* або *У чужым воку і парушынку ўгледзім, а ў сваім і цэлай калоды не пабачым* (кніжн., публ., неадабр. або іран.) і да т. п. Лінгвакультуралагічны каментарый патрэбны ў выпадках, калі на змест, форму ці актыўнасць ужывання ў маўленні крылатага выразу біблейскага паходжання паўплывалі экстралінгвістычныя фактары культурнага характару – наяўнасць ў складзе выразу рэалій, культурна маркіраваных кампанентаў, паралельнае ўжыванне выразу на лацінскай мове (з лацінскага перакладу Бібліі), выкарыстанне выразу ў пэўным сэнсе ці ў адметнай форме ў папулярным мастацкім творы, ужыванне гэтага выразу вядомай асобай і інш. Напр.: *ад альфы да амегі* ўтвораны ад біблейскага выразу *альфа і амега* на падставе таго, што *альфа* і *амега* – гэта назвы першай і апошняй літар грэчаскага алфавіта; *ва векі вякоў* часта ўжываецца таксама на лацінскай мове *in saecula saeculorum* <*in secula seculorum*>; *вяртанне блуднага сына* мае вялікую папулярнасць дзякуючы таму, што гэтым выразам названы цэлы шэраг твораў выяўленчага мастацтва на біблейскі сюжэт, сярод якіх найбольш вядомай з’яўляецца карціна галандскага мастака Рэмбранта Харменса ван Рэйна (1606–1669) з такой назвай (1666–1669), якая захоўваецца ў Дзяржаўным музеі “Эрмітаж” у Санкт-Пецярбургу і да т. п.

Глумачэнне значэння крылатых выразаў робіцца ў слоўніку ў форме разгорнутага апісання паняцця ці сітуацыі, якія азначаюцца адпаведнай адзінкай. Гэты элемент слоўнікавага артыкула набывае асаблівую значнасць у тых

выпадках, калі значэнне крылатага выразу не вынікае з сумы значэнняў яго лексічных кампанентаў. Напр.: *зямны рай* ‘нейкае надзвычай прыгожае, утульнае месца, дзе няма ніякіх турбот, дзе можна быць шчаслівым’; *рваць на сабе (на галаве) валасы* ‘быць у роспачы, моцна крыўдаваць, бедаваць’ і да т. п.

Характарыстыка сітуацыі ўжывання крылатага выразу даецца ў неабходных выпадках у форме тлумачэння, дзе, калі, у дачыненні да чаго ці каго, пры якіх умовах, з якой мэтай і да т. п. звычайна ўжываецца адпаведная адзінка. Напр.: *час збіраць камяні* ‘ужываецца часцей у дачыненні да мастацтва або пра міждзяржаўныя адносіны’ і да т. п.

Ілюстрацыйны матэрыял прызначаны для дэманстрацыі зместу і формы рэалізацыі крылатага выразу ў маўленні і падаецца ў выглядзе цытат з сучасных перыядычных выданняў, з мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў. Ілюстрацыйны матэрыял мае асаблівую важнасць, калі крылаты выраз мае пераносны сэнс, некалькі значэнняў, шмат варыянтных і факультатыўных кампанентаў.

Усе крылатыя выразы параўноўваюцца з эквівалентнымі адзінкамі ў рускай мове. Неабходнасць такога параўнання абумоўлена тым, што многія крылатыя выразы з біблейскіх крыніц трапілі ў беларускую мову не непасрэдна з тэксту Бібліі, а з рускай мовы, дзе яны шырока ўжываюцца. Тыя крылатыя выразы, якія трапілі ў беларускую мову з рускай, часта маюць адметную лексічную і граматычную арганізацыю. **Адпаведнікі з рускай мовы** падаюцца паводле такіх аўтарытэтных даведнікаў біблейскіх крылатых выразаў рускай мовы, як “Толковый словарь библейских выражений и слов” [Lilich / Лилич 2010], “Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений” [Mokienko / Мокиенко 2007]. З практычнага пункту погляду рускамоўныя адпаведнікі прызначаны палегчаць карыстанне слоўнікам тым, хто ведае рускую мову ці вывучае беларускую мову як другую ва ўмовах беларуска-рускага двухмоўя.

Высновы і перспектывы далейшых навуковых даследаванняў. Паводле вызначаных у выніку даследавання прынцыпаў лексікаграфічнага апісання крылатых выразаў з

біблейскіх крыніц распрацаваны наступны ўзор слоўнікавага артыкула.

СЛУЖЫЦЬ (СЛУГАВАЦЬ) ДВУМ ПАНАМ (разм., неадабр.)
 ⇐ выраз з Новага завету. ◀✚ “Ніхто ня можа служыць двум гаспадарам: бо альбо аднаго будзе ненавідзец, а другога любіць; альбо аднаго пачне трымацца, а другім будзе пагарджаць. Ня можаце служыць Богу і мамоне” (Мв 6, 24). “Ніякі слуга ня можа служыць двум гаспадарам, бо альбо аднаго будзе ненавідзец, а другога любіць; альбо аднаму пачне рупліва дагаджаць, а пра другога ня дбаць. Ня можаце служыць Богу і мамоне” (Лк 16, 13). Δ Разам з крылатым выразам у беларускай мове ўжываюцца крылаты афарызм *Нельга (Ніхто не можа) служыць (служавець) двум панам* (разм., неадабр.) і крылаты выраз *слуга двух паноў* (кніжн., неадабр.). Крылаты выраз набыў вялікую папулярнасць, дзякуючы шырока вядомай камедыі “*Il servitore di due padroni*” (1749) венецыянскага драматурга Карла Гальдоні (1707–1793), галоўны герой якой (слуга Труфальдзіна з Бергама) паспяхова служыць адначасова двум панам. □ **Адначасова прытрымлівацца адрозных, процілеглых меркаванняў, вызнаваць дзве веры, працаваць у інтарэсах розных людзей, спраў, устаноў і да т. п. Ужываецца таксама ў прамым значэнні.** 📖 Але біскуп вырашыў, што больш належыць падпарадкоўвацца богу, чым людзям, больш цару нябеснаму, чым зямному. Таму ён, біскуп, цвёрда заявіў, што і ад пачатага не адступіць, і справу пропаведзі, даручаную яму вярхоўным святаром (г. зн. папам), не можа заняцца, але выплаты даніны каралю ён не аспрэчвае, кіруючыся сказаным у евангеллі: “Аздайце кесару кесарава, а богава богу”, бо і сам біскуп часамі плаціў за ліваў гэтую даніну, тады як лівы, не жадаючы служыць двум панам, г. зн. Полацку і тэўтонам, заўсёды ўгаворвалі біскупа назусім вызваліць іх ад ярма русаў. (М. Ермаловіч. Старажытная Беларусь). Па словах Паўла з Візны, “шчырае папештва” пранікла нават у антытрынітарскі рух, бо некаторыя з “братоў” мелі падданных сялян і нават нявольнікаў. У адказ на заўвагу аб тым, што гэта зусім невялікія “маёнткі”, Якуб з Калінаўкі заявіў: “Нельга служыць двум

панам!” Падданыя гэтых маёнткаў падуладныя іх уладальнікам, значыць, яны не могуць быць “сапраўднымі хрысціянамі” (пакланяцца “другому пану”), “Хрыстос – бог убогіх!” (Л. Іванова. Са спадчыны Сымона Буднага). ♦ *Руск.: СЛУЖИТЬ ДВУМ ГОСПОДАМ* (разг., презр.).

Вызначаныя ў даследаванні прынцыпы і параметры лексікаграфічнага апісання біблейскіх крылатых выказаў, што ўжываюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, будуць выкарыстаны пры ўкладанні тлумачальнага слоўніка “Крылатыя выразы ў беларускай мове: з біблейскіх крыніц”. Гэты слоўнік прызначаны ў першую чаргу студэнтам і выкладчыкам ВНУ, таму можа выкарыстоўвацца ў якасці дапаможніка пры вывучэнні фразеалогіі сучаснай беларускай мовы і біблейскіх тэкстаў у перакладзе на сучасную беларускую літаратурнай мову. Даведнік будзе карысным для школьнікаў і настаўнікаў, журналістаў і рэдактараў, а таксама ўсіх тых, хто цікавіцца фразеалагічнымі і крылатымі адзінкамі беларускай мовы, біблейскімі вобразамі і выразамі.

Літаратура

1. Балакова Д., Ковачева, Мокиенко В. М. Наследие Библии во фразеологии : монография / науч. ред. Х. Вальтер. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 308 S.

2. Балакова Д., Вальтер Х., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. О переводном словаре наиболее употребительных библеизмов (в английском, белорусском, немецком, русском, словацком, украинском языках). *Даследаванні на германскай і славянскай філалогіі = Acta Germano-Slavica* : зб. навук. арт. / пад рэд. Я. Я. Іванова. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. Вып. 6. С. 154–163.

3. Балакова Д., Вальтер Х., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. “Лепта библейской мудрости” в современных европейских языках (о руско-славянском словаре библеизмов с эквивалентами в германских, романских языках). *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте – 2015* : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2016. С. 3–10.

4. Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. О европейском словаре библеизмов. *Универсальное и национальное в языковой картине мира* : материалы II Междунар. науч. конф., Минск, 14–15 октября 2016 г. / Минский гос. лингв. ун-т ; редкол.: Н. В. Фурашова (отв. ред.). Минск, 2017. С. 188–191.

5. Иванов Е. Е. Проблема объема и дифференциации класса высших (афористических) единиц языка (на материале русского и белорусского

языков). *Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте* – V : сб. науч. ст. / под ред. Е. Е. Иванова. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2018. С. 28–32.

6. Из библейской мудрости = Z biblickej mudrosti = Biblische Weisheiten : русско-словацко-немецкий словарь библеизмов / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2015. 344 S.

7. Іваноў Я. Я. Крылатыя словы. *Беларускі фальклор* : энцыкл. : у 2 т. Мінск : БелЭн, 2005. Т. 1. С. 729–730.

8. Іваноў Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове: з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н.э. – XX ст. : тлумачальны слоўнік. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. 164 с.

9. Іваноў Я. Я. Афарыстычнае выказванне як моўная мадэль крылатых слоў. *Філолагічны студыі : Навуковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг : ФОРП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 114–121.

10. Іваноў Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове : манаграфія. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. 208 с.

11. Крылатыя выразы ў беларускай мове : тлумачальны слоўнік. Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. Ч. 1 : 3 іншамоўных (еўрапейскіх і амерыканскіх) крыніц XII–XX стст. / пад рэд. Я. Я. Іванова. 136 с.

12. Лепешаў І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск : БелЭн, 2004. 448 с.

13. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Мінск : БелЭн, 2008. Т. 1. 672 с. ; Т. 2. 704 с.

14. Лепта библейской мудрости : краткий русско-словацко-немецкий словарь библейских крылатых слов / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. Ružomberok ; Greifswald ; Санкт-Петербург : E. M. A.-Universität, 2012. 140 с.

15. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авт.-сост.: Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжинович, М. С. Гувовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. 208 с.

16. Лилич Г. А., Мокиенко В. М., Трофимкина О. И. Толковый словарь библейских выражений и слов : около 2000 единиц. Москва : АСТ ; Астрель, 2010. 640 с.

17. Мокиенко В. М. Давайте говорить правильно! Словарь библейских крылатых выражений. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2007. 215 с.

18. Янкоўскі Ф. М. Крылатыя словы і афарызмы (з беларускіх літаратурных крыніц). Мінск : Выд-ва АН БССР, 1960. 135 с.

19. Die slawische Phraseologie und die Bibel = Славянская фразеология и Библия = Slovanská frazeológia a Biblia : kollektive Monographie / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 205 S.

20. Walter H., Mokienko V. M. Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2009. 199 S.

21. Walter H. Komorowska E., Krzanowska A. i zesp. Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Szczecin ; Greifswald : VOLUMINA, 2010. 343 S.

22. Walter H., Fojtů P. Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2012. 176 S.

References

1. Balakova D., Kovacheva, Mokienko V. M. Nasledie Biblii vo frazeologii : monografija / nauch. red. H. Val'ter. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 308 S.

2. Balakova D., Val'ter H., Ivanov E. E., Mokienko V. M. O perevodnom slovare naibolee upotrebiteľ'nyh bibleizmov (v anglijskom, beloruskom, nemetskom, russkom, slovatskom, ukraïnskom jazykah). *Dasledavanni pa germanskaj i slavjanskaj filalogii* = *Acta Germano-Slavica* : zb. navuk. art. / pad red. Ja. Ja. Ivanova. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2015. Vyp. 6. C. 154–163.

3. Balakova D., Val'ter H., Ivanov E. E., Mokienko V. M. “Lepta biblejskoj mudrosti” v sovremennyh evropejskih jazykah (o rusko-slavjanskom slovare bibleizmov s ekvivalentami v germanskih, romanskih jazykah). *Vostochnoslavjanskije jazyki i literatury v evropejskom kontekste – 2015* : sb. nauch. st. / pod red. E. E. Ivanova. Mogilev : MGU imeni A. A. Kuleshova, 2016. S. 3–10.

4. Ivanov E. E., Mokienko V. M. O evropejskom slovare bibleizmov. *Universal'noe i natsional'noe v jazykovej kartine mira* : materialy II Mezhdunar. nauch. konf., Minsk, 14–15 oktjabrja 2016 g. / Minskij gos. lingv. un-t ; redkol.: N. V. Furashova (otv. red.) [i dr.]. Minsk, 2017. S. 188–191.

5. Ivanov E. E. Problema ob'ema i differentsiatsii klassa vysshih (aforisticheskij) edinits jazyka (na materiale russkogo i beloruskogo jazykov). *Vostochnoslavjanskije jazyki i literatury v evropejskom kontekste – V* : sb. nauch. st. / pod red. E. E. Ivanova. Mogilev : MGU im. A. A. Kuleshova, 2018. S. 28–32.

6. Iz biblejskoj mudrosti = Z biblickej mudrosti = Biblische Weisheiten = russko-slovatsko-nemetskij slovar' bibleizmov / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2015. 344 S.

7. Ivanou Ja. Ja. Krylatyja slovy. *Belaruski fal'klor* : entsykl. : u 2 t. Minsk : Bel'En, 2005. T. 1. S. 729–730.

8. Ivanou Ja. Ja. Krylatyja afaryzmy u belaruskaj move: z inshamounyh litaraturnyh i fal'klornyh krynits VIII st. da n. e. – XX st. : tлумachal'ny slounik. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2011. 164 s.

9. Ivanou Ja. Ja. Afarystychnae vykazvanne jak mounaja madel' krylatyh slou. *Filolohichni studii : Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu*. Kryvyi Rih : FOP Marynchenko S. V., 2017. Vyp. 16. S. 114–121.

10. Ivanou Ja. Ja. Afarystychnyja adzinki u belaruskaj move : managrafija. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2017. 208 s.

11. Krylatyja vyrazy u belaruskaj move : tлумachal'ny slounik. Magiljou : MDU imja A. A. Kuljashova, 2004. Ch. 1 : Z inshamounyh (evropejskih i amerykanskih) krynits XII–XX stst. / pad red. Ja. Ja. Ivanova. 136 s.

12. Lepeshau I. Ja. Etymalagichny slounik frazealogizmau. Minsk : Bel'En, 2004. 448 s.

13. Lepeshau I. Ja. Slounik frazealogizmau : u 2 t. Minsk : Bel'En, 2008. T. 1. 672 s. ; T. 2. 704 s.

14. Lepta biblejskoj mudrosti : kratkij rusko-slovatsko-nemetskij slovar' biblejskih krylatyh slov / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, V. M. Mokienko. Ružomberok ; Greifswald ; Sankt-Peterburg : E. M. A.-Universität, 2012. 140 s.

15. Lepta biblejskoj mudrosti: biblejskie krylatye vyrazhenija i aforizmy na ruskom, anglijskom, beloruskom, nemetskom, slovatskom i ukrainskom jazykah / avt.-sost.: D. Balakova, H. Val'ter, N. F. Venzhinovich, M. S. Gutovskaja, E. E. Ivanov, V. M. Mokienko. Mogilev : MGU im. A. A. Kuleshova, 2014. 208 s.

16. Lilich G. A., Mokienko V. M., Trofimkina O. I. Tolkovyj slovar' biblejskih vyrazhenij i slov : okolo 2000 edinit. Moskva : ACT ; Astrel', 2010. 640 s.

17. Mokienko V. M. Davajte govorit' pravil'no! Slovar' biblejskih krylatyh vyrazhenij. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU, 2007. 215 s.

18. Jankouski F. M. Krylatyja slovy i afaryzmy (z belaruskich litaraturnyh krynits). Minsk : Vyd-va AN BSSR, 1960. 135 s.

19. Die slawische Phraseologie und die Bibel = Славянская фразеология и Библия = Slovanská frazeológia a Biblia : kollektive Monographie / Hrsg. H. Walter, V. M. Mokienko. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2013. 205 S.

20. Walter H., Mokienko V. M. Deutsche-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2009. 199 S.

21. Walter H. Komorowska E., Krzanowska A. i zesp. Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Szczecin ; Greifswald : VOLUMINA, 2010. 343 S.

22. Walter H., Fojtů P. Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren. Greifswald : E. M. A.-Universität, 2012. 176 S.

*Стаття надійшла до редакції 30.07.2018 р.
Прийнята до друку 15.11. 2018 р.*